

REVIZIJA (arheologija) (CS-288)

DUBRAVKA BALEN-LETUNIĆ

Arheološki muzej u Zagrebu
Trg Nikole Zrinskog 19
41000 Zagreb

PERLE S TRI LICA PRONAĐENE NA PODRUČJU LIKE

UDK 903.5:73.023.4 (497.13) »-02/-01«

Izvorni znanstveni rad

U japodskoj zbirci Arheološkog muzeja u Zagrebu, među mnoštvom - kako oblikom, tako i materijalom — različitih perla ističu se primjerci iz rađeni od staklene paste, cilindričnog plašta s prikazom tri plastično oblikovana lica. Autorica u radu daje sumaran prikaz porijekla, rasprostiranja i upotrebe perla ove vrste, a ukazuje također i na njihova moguća simbolička značenja. Za primjerke nađene u Lici smatra da su proizvod radionica s Ponta, a na osnovi nalaza istih ili vrlo sličnih perli s područja Crnomorskog primorja te istočne i srednje Europe, kao i analizom groba 127 nekropole I iz Kompolja, u kojem je priložena i perla sa tri lica, datira ih u 3-2. st. pr. Kr.

O perlama izrađenim od stakla ili staklene paste s prikazima međusobno vrlo različitih lica (*Gesichtesperlen* ili *Maskenperlen*) - nazivaju ih još karikaturama, groteskama ili licima s grimasama - dosta je pisano. Obrađivane su uglavnom, izuzme li se svega nekoliko zasebnih radova, u okviru građe s lokaliteta na kojima su i nađene¹. Najpotpuniji popis perla takve vrste dala je u svom radu Th. E. Haevernick, koja je u obradi glavnu pažnju posvetila njihovim stilskim obilježjima, pa ih prema tim kriterijima razvrstava u 31 grupu, dok se u kronološka razmatranja gotovo i ne upušta². Prema njenoj podjeli cilindrične perle sa po dva, najčešće tri, ali i četiri lica (*Rbhrenperlen*), obuhvaćene su grupom 6, u koju uvrštava i primjerke s područja Like³. Kako podaci o njima nisu detaljni, ovom ćemo ih prilikom nadopuniti, a popisu dodati i perlu iz groba

1. N. Venclová, Sklenšné maskovité koraľy a jejich deriváty ve Střední Evropě, *Archeologické rozhledy*, XXVI/6, 1974, 593, sqq., s navedenom literaturou.

2. Th. E. Haevernick, *Gesichtesperlen*, *Madridrer Mitteilungen*, 18, 1977, 152 sqq.

127 nekropole I u Kompolju⁴. Od ukupno šest primjeraka - 4 iz Kompolja i 2 iz Prozora — samo jedna potječe iz zatvorenih nalaza, dok su sve ostale iz razorenih grobova. Izvan područja Like poznata nam je još samo perla iz Donje Doline u sjevernoj Bosni, pa je valja spomenuti, tim prije što nije uvrštena u popis navedene autorice, premda je već prije objavljena⁵.

Grupom 6, koja ima posvemašnje simplificirane tipološke odrednice, obuhvaćene su sve perle većeg ili manjeg cilindričnog plašta s prikazom dva, tri ili četiri plastično oblikovana lica. Valja, međutim, istaknuti da selica takvih perla znatno stilski razlikuju, te se stoga unutar ove grupe posve jasno mogu izdvojiti barem dva tipa. Prvom tipu pripadaju perle kojima su lica prikazana realistički, gotovo portretno, s naglašenim detaljima od plastično oblikovana nosa, bademastih očiju iznad kojih su vrlo naglašene i neznatno rastavljene obrve, dok su usta prikazana kružićem ili horizontalnom linijom, pa sve do bujne brade i kose iz koje proviruju usne školjke⁶. Drugom tipu, u koji se svim detaljima uklapaju i perle iz Kompolja, Prozora i Donje Doline, pripadaju primjerci posvema stiliziranih lica, na kojima dominiraju oči izvedene u obliku krugova s točkom u sredini, dok im je nos nalik većoj izduženoj kapljici. Lica su im odvojena dužom vertikalnom linijom, kojom su se, prema svemu sudeći, željele prikazati uši, a kosa i brada naznačene su sa po jednim ili po dva reda plastičnih kvržica nanizanih oko gornjeg i donjeg ruba perle. U većini primjera, lica su lišena detalja, samo su ponekad prikazane obrve, neznatno rastavljene i lagano ukošene ili spojene pri korijenu nosa⁷. Plašt im je obojen plavom, najčešće tamnoplavom, a lica pretežno žutom, bijelom ili zelenom bojom. Na perlama sa tri lica, dva su gotovo redovito obojena istom bojom, a treće je različite boje, osim malobrojnih izuzetaka u kojih su sva tri lica obojena istom bojom, ili je, pak, svako od njih obojeno nekom drugom bojom. Za razliku od prvog tipa, koji je ujedno i mnogo manje zastupljen, drugi je tip perla ne samo brojno već i

4. Pločasta naočarasta fibula iz groba 127, premda signirana i dokumentirana crtežom kao i Brunšmidovim dnevnikom, uvrštena je i objavljena kao inventar groba 124 iste nekropole, cf., R. Drechsler - Bižić, *Les tombes des lapodes Préhistoriques a Kompolje*, *Inventaria archaeologica*, 9, 1966, V 88:2. Kod druge objave ovog groba inventar ne odgovara opisu nalaza iz Brunšmidova dnevnika, cf., C. Dobiat, H. Matthaus, B. Raftery, J. Henderson, *Glasperlen der Vorrömischen Eisenzeit II, Marburger Studien zur Vor- und Frühgeschichte*, 9, 1987, 107, 1582. Kako bi se izbjegle daljnje greške donosimo doslovan prijepis opisa groba 127 iz Brunšmidova dnevnika: 127 (112) *U 0,30 dubine pod naslagom kamenja hrpa kostiju. Prilozi: velika dupla ploča sa pokidanom željeznom iglom, veoma veliko jantarovo zrno na željeznoj žici, nepotpuno manje i treće manje ovalno gore probušeno; zrno od staklene emajlne mase sa 3 lica sa drške jednoga noža?, ulomci željezna noža. U 0,50 dubljine ispod kostiju 2 pojasne pločice, jedna skrpana od dva komada sa ulomcima limenih kajiševih okova, a dru-*

ga cijela sa 6 cijelih takovih okova, slomljena bronsana kvačica od pojasa, slomljena bronsana ukrasna igla sa 2 okrugle glavice, 1 saltaleone. Jasno je vidljivo da je riječ o dva ukopa, odnosno groba - starijem na dubini od 0,50 m s nabrojenim prilozi- ma i mlađem na dubini od 0,30 m koji radi zrna sa tri lica obrađujemo u ovom radu.

5. Z. Marić, *Donja Dolina, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, n. s. XIX, 1964, T. XXIII : 45.

6. Th. E. Haevernick, o. c, T. 42:417.

7. Th. E. Haevernick, o. c, T. 42:416, 446; fig. 3:380, 379.

i rasprostranjen (karta) na vrlo širokom geografskom prostoru⁸. Smatra se da su takve perle, kao i sve ostale s motivima ljudskog lica, feničkog porijekla⁹; upravo ih je stoga mnogo registrirano na lokalitetima Sredozemlja, s najvećom koncentracijom nalaza u Kartagi, te oko Crnomorskog primorja, gdje su perle te vrste isto tako, vrlo česte. Područje istočne i srednje Europe također obiluje nalazima perla sa tri lica, a među njima je, osim primjeraka koji su posve nalik perlama s navedenih područja, mnogo veći broj onih na kojima se uočavaju neka tipološka odstupanja. Najčešće su to visina i opseg plašta, tj. neki su primjerci znatno izduženiji i vitkiji, a ponekad im nedostaju na donjem rubu nizovi kvržica kojima se obično naznačavala brada. Na vitkijim perlama smanjena je površina plašta, pa lica više nisu međusobno odijeljena i zasebno prikazana, već ih naznačavaju - ovisno koliko se lica željelo prikazati - sa tri nosa i tri oka ili četiri nosa i četiri oka, tako da svako oko jednoga lica istovremeno pripada i oku susjed-

8. Karta rasprostiranja napravljena je po popisu T. E. Haevernick, o. c, 200 sqq., i nadopunjena novim nalazima.

Naznačeni su slijedeći lokaliteti:

1. Ibiza: Th. E. Haevernick, o. c, 200 (384).
2. Kartaga: Th. E. Haevernick, o. c, 200 (378-383).
3. Eryce: Th. E. Haevernick, o. c, 200 (387).
4. Paestum: Th. E. Haevernick, o. c, 200 (388).
5. Cumae: Th. E. Haevernick, o. c, 201 (390).
6. Antium: Th. E. Haevernick, o. c, 201 (391).
7. Orvieto: preuzeto s reprodukcije.
8. Prozor: S. Ljubić, *Popis arheološkoga odjela Nar. zem. muzeja u Zagrebu*, I, 1889, T. XXVIII:207, 208.
9. Kompolje: R. Drechsler - Bižić, Rezultati istraživanja japodske nekropole u Kompolju 1955-1956. godine, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. s. II, 1961, T. XIII:3.
10. Donja Dolina, Z. Marić, o. c, T. XXIII:45.
11. Vac: M. Szabó, A keleti Kelta művészet (Eastern Celtic Art), katalog izložbe, Szekeşfehervar 1974, 41, 67 (156). - Th. E. Haevernick, o. c, 201 (384).
12. Mistrin o Hodonin, T. E. Haevernick, o. c, 201 (396).
13. Domaniovice: Th. E. Haevernick, o. c, 201 (392).
14. Munkacz: Th. E. Haevernick, o. c, 201 (395).
15. Atel - Bratey: Th. E. Haevernick o. c, 201 (397).
16. Bunesti: V. V. Bazarciuc, Cetatea geto - dacica de la Bunesti, jud. Vaslui, *Studii si cercetari de istorie veche si arheologie*, 34/3, 1983, 269, fig. 21:2-4, 6.
17. Fintinele - Livada: I. H. Crisan, Mormintul Celtic de la Fintinele - Livade, *Studii si cercetari de istorie veche si arheologie* 26/1, 1975, fig. 3:4.
18. Zimnicea: A. D. Alexandrescu, La nacropole de Zimnicea, *Dacia n. s.* XXIV, 1980, fig. 52:8.
19. Thessalonike: Th. E. Haevernick, o. c., 202 (405).
20. Olynthos: Th. E. Haevernick, o. c, 202 (405).
21. Mesembria: Th. E. Haevernick, o. c, 201 (398).
22. Mangalia: C. Preda - E. Barladeanu, Sapturi-le arheologice de Salvare din zona Santierului na-

val de la Mangalia, *Pontica*, XII, 1979, fig. 1:1.

23. Olbia: Th. E. Haevernick, o. c, 204 sq., (434-441).

24. Hersoneška oblast: Th. E. Haevernick, o. c, 202 (409).

25. Krim: Th. E. Haevernick, o. c, 204 (428).

26. Ilčovo: Th. E. Haevernick, o. c, 202 (410).

27. Pantikapaion: Th. E. Haevernick, o. c, 203 (425).

28. Kerč: Th. E. Haevernick, o. c, 203 sq., 424 (426-427).

29. Maikop: Th. E. Haevernick, o. c, 204 (432).

30. Giza: Th. E. Haevernick, o. c, 202 (407).

31. Al Mina: Th. E. Haevernick, o. c, 202 (406).

32. Častje: Th. E. Haevernick, o. c, 202 (408).

33. Kanev: Th. E. Haevernick, o. c, 203 (411).

34. Karavodeuaš: Th. E. Haevernick, o. c, 203 (412,413).

35. Kavkaz: Th. E. Haevernick, o. c, 203 (414-417).

36. Kazbek: Th. E. Haevernick, o. c, 203 (418-422).

37. Kuban: Th. E. Haevernick, o. c, 204 (430).

38. Kurginskaja: Th. E. Haevernick, o. c, 204 (431).

39. Lugovo: E. I. Krupnov, Novye danye po arheologii severnogo Kavkaza, *Sovjetskaja arheologija*, 3, 1957, fig. 5:20.

40. Mastjugino: Th. E. Haevernick, o. c, 204 (433).

41. Oureki: Th. E. Haevernick, o. c, 205 (443).

42. Samtavro: Th. E. Haevernick, o. c, 205 (443).

43. Stanica Mihajlovskaja: Tajanstveni Kuban, katalog izložbe, Zagreb 1990, 90 (107).

44. Stepan - Zminda: Th. E. Haevernick, o. c, 203 (423).

45. Nepoznato nalazište: Th. E. Haevernick, o. c, 205 sqq., (444-462).

9. N. Venclová, o. c, 592 s navedenom literaturom. - A. Stipčević, Kultni simboli kod Ilira, *Centar za balkanološka ispitivanja ANU BiH*, LIV/10, 1981, 135, sq., s navedenom literaturom.

Slika 1

nog lica¹⁰. Primjerci koji se više-manje izdvajaju od uobičajenih tipoloških odlika perla te vrste izrađeni su najvjerojatnije u nekoj od radionica lociranih na donjem toku Dunava ili u Karpatskoj kotlini, a očito je da su izrađivane prema uzorima radionica sa Crnomorskog primorja.

Analogije primjeraka pronađenih na našim lokalitetima nalazimo na sva tri navedena područja, i posve je evidentno i prema stilskim i prema tehničkim detaljima da one nisu proizvod domaćih japodskih radionica, već da su na njihovo područje prenesene trgovinom. Roba sa Sredozemlja uglavnom je dopremana najkraćim i najuhodanijim putovima uz obale Jadrana, a zatim je sporednim putovima kolala dalje u unutrašnjost, pa tako i na područje Japoda. Činjenica da taj tip perla, barem za sada, nije registriran ni jednim primjerkom na istočnoj ni na zapadnoj obali Jadrana nameće zaključak da su one prenesene drugim, a ne spomenutim putovima¹¹. Za razliku od jadranske obale, na donjem i srednjem toku Dunava niz je lokaliteta na kojima su nađene i perle te vrste, što nam daje pravo na pretpostavku da su i naši primjerci izrađeni u nekoj od radionica lociranih na Pontu, te da su odatle prenesene isto tako dobro poznatim i korištenim trgovačkim putovima, koji prate glavnu riječnu prometnicu Dunav - Sava. Na tom potezu znatno ih je nađeno na nalazištima s keltskim materijalom, premda one nisu keltske provenijencije, pa je moguće pretpostaviti, iako za to nemamo čvrstih dokaza, da su na japodski prostor prenesene posredstvom Kelta, koji su bili jedna od posljednjih karika trgovačkog lanca Pont - Dunav - Sava. Rijekom Savom - jedina perla sa tri lica izvan područja Like nađena je u Donjoj Dolini na Savi - i njenim pritocima roba je kolala prema unutrašnjosti, pa je tako pristizala i na japodski prostor, a perle iz Prozora i Kopolja na tom putu za sada su najzapadnije registrirani primjerci. Oslonac za ovu pretpostavku - koju, dakako, treba uzeti s rezervom - nalazimo jedino u keltskoj religiji i umjetnosti. Naime, imaju li se u vidu policefalna božanstva i demoni, napose troglava, koja u religiji i umjetnosti Kelta zauzimaju važno mjesto, tad je posve moguće da su i zrna sa tri lica, koja umnogome asociraju na njihova božanstva, bili roba koju su kupovali, a najvjerojatnije i njome trgovali¹².

Što se njihovih datacija tiče, takve su perle na Sredozemlju i Crnomorskom primorju, koliko se to može zaključiti iz nama dostupne literature, pronađene uglavnom s materijalom iz 4. i 3. stoljeća, dok su primjerci s područja istočne i srednje Europe datirani u razdoblje koje obuhvaća kraj 4. odnosno početak 3. stoljeća pa sve do 1. stoljeća prije Kr. Pri datiranju nameću se stanovite teškoće, jer naši primjerci potječu uglavnom iz razorenih grobova ili su pronađeni zajedno s materijalom koji nije karakterističan za uži vremenski period, kao što je to perla iz groba 127 (T. 1:1; 2:2) nekropole I u Kopolju. Naime, prema Brunšmidovu dnevniku, u grobu je osim perle sa tri lica bila i veća pločasta naočarasta fibula (pektoral), zatim željezni nožić te jedno veliko i

10. Zrna iz lokaliteta Atel-Bratei, Bunesti, Fintinele-Livada, Mangalia, Zimnicea, Vae, vidi notu 8.

11. Na istočnoj obali Jadrana registrirano je samo jedno zrno s prikazom ljudskog lica, koje je nađeno u Sv. Luciji, ali ne pripada ni području ni zrnima grupe 6 koju ovdje obrađujemo, već grupi

8 po podjeli Th. E. Haevernick. Prema stilskim karakteristikama zrno je import sa Sredozemlja, *ci*, Th. E. Haevernick, o. c, fig. 5:468, 207 (468).

12. M. Garašnin, Skulptura troglava iz Vačana kod Bribira, *Starinar*, n. s. XI, 1961, 65 sqq. - P. Mac Cana, *Celtic Mythology*, 1973, 48 sqq. - R. Pernoud, *Les Gaulois*, Seuil 1979, 35 sqq.

dva manja zrna jantara¹³. Od navedenih predmeta iz te velike nekropole uspjeli smo izdvojiti samo one sa sačuvanim signaturama, a iz navedenog groba nedostaje veliko i malo zrno jantara, koje se nije moglo izlučiti iz velikog broja prema opisu istih ili njima sličnih zrna. Od željeznog nožića (T. 2:3), koji je oštećen, ostao je sačuvan samo dio oštrice, nedostatne za precizniju tipološko-kronološku analizu. Isto tako, zrno od jantara nalik leći (T. 2:4) ne pripada nalazima relevantnim za precizniju dataciju, jer se one na japodskom području mogu pratiti tijekom starijega i mlađeg željeznog doba u cijelosti, nanizane na ogrlice ili na lukove fibula. Oslonac za dataciju groba donekle nam pruža samo pločasta naočarasta fibula (T. 2:1), koja je specifičan nakit japodskog područja. S obzirom na tehniku izvedbe, pripadala bi posljednjem, odnosno najmlađem tipu naočarastih fibula, kojih se dugotrajan i osebujan razvojni slijed može pratiti od razdoblja kasnoga brončanog pa sve do potkraj mlađega željeznog doba. Za taj tip fibula karakteristično je ponajprije to da su im diskosi i središnja pločica u obliku osmice s kracima zasebno lijevani, a potom su s prednje i stražnje strane međusobno spojeni zakovicama. Neke od njih mnogo su veće, nego što je to primjereno fibulama, pa ih stoga s pravom smatraju nekom vrstom pektoralala, odnosno ukrasom za prsa. Pojavu tog tipa fibula R. Drechsler datira u Ha D1 stupanj s trajanjem tijekom idućeg Ha D2 stupnja, kad su i najčešće u upotrebi. Potvrdu da su korištene i van navedenih vremenskih okvira nalazi u fibuli iz Vinice, koja je visila kao privjesak, prema njezinom sudu, na ranolatenskoj fibuli¹⁴. Ista ih autorica, u okviru periodizacije japodske grupe, svrstava među vodeće oblike faze 5 sa sporadičnom pojavom tih fibula i u sljedećoj fazi 6, pa bi prema tome one bile u upotrebi *in continuo* od 5. pa sve do 2. stoljeća prije n. e.¹⁵. Valja istaknuti da su fibule tog tipa, bolje rečeno - pektoralali, među koje treba uvrstiti i primjerak iz groba 127, relativno malobrojno zastupljeni, a osim toga većina njih potječe iz razorenih grobova. Iz pouzdane grobne cjeline, osim našeg, poznat nam je još samo pektoral nađen prilikom prijašnjih istraživanja nekropole u Prozoru¹⁶. U tom izrazito bogato opremljenu grobu, osim pektoralala, nađeni su i dijelovi nošnje i nakit koji ga pouzdano datira u razdoblje srednjeg latena. Naime, u grobu je nađena i fibula s kuglicom na unatrag savijenoj nožici pričvršćenoj za luk zakovicom. Na igli fibule visio je trapezoidni privjesak s antitetično postavljenim konjskim glavama i nizovima lančića s privjescima nalik zvončićima. Fibula i privjesak pripadaju nakitnim oblicima karakterističnim za srednji laten japodskog prostora, s analogijama u Lici, Pounju i Beloj krajini¹⁷. Poradi pomanjkanja zatvorenih cjelina nije moguće pouzdano

13. Vidi notu 4.

14. R. Drechsler - Bižić, Nekropola prahistorijskih Japoda u Prozoru kod Otočca, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. s. VII-VII, 1972-73, 18 sq., nota 52.

15. R. Drechsler - Bižić, Japodska grupa, Praistorija jugoslavenskih zemalja, V, Sarajevo, 1987, 410sqq.

16. Š. Ljubić, o. c. 106, T. XV, 130, T. XXI:107.

17. Š. Ljubić, o. c. T. XXI: 107, 108. - Z. Marić, Japodske nekropole u dolini Une, *Glasnik zemaljskog muzeja u Sarajevu*, n. s. XXIII, 1968, 27. — B. Raunig, Japodska nekropola na crkvi u Golubiću,

Glasnik zemaljskog muzeja u Sarajevu, n. s. XXIII, 1968, T. 1:9, T. V:7. - S. Gabrovec, Srednjolatsko obdobje v Sloveniji, *Arheološki vestnik*, XVII, 1966, 185, T. 15:3, 5, 6.

odrediti razdoblje u kojemu se pločaste naočaraste fibule navedenih karakteristika - zasebno lijevani diskosi i središnja pločica međusobno spojeni zakovicama, koje su inače inventar japodskih grobova mladih stupnjeva starijega željeznog doba¹⁸ - transformiraju u nakit za prsa, odnosno pektorale, zadržavajući pritom posve isti oblik i tehničke detalje, a dobivajući samo na dimenzijama. Kako se to može zaključiti prema nalazima iz groba u Prozoru, nošeni su u srednjem latenu, a realno je za pretpostaviti da su u upotrebi bili još neko vrijeme i u kasnom latenu, kao i znatan dio srednjolaten-skih nakitnih oblika s toga područja. Kako i za većinu perla sa tri lica, osim groba 127 iz Kompolja, nije poznato uz kakav su popratni materijal bile priložene u grobove, isto tako teško ih je decidirano datirati. Uzevši u obzir inventar kompoljskog groba, pojavu i trajanje takvih i njima sličnih perla na području istočne i srednje Evrope, smatramo da ih valja datirati u razdoblje srednjeg latena, tj. u 3-2. stoljeće prije Kr. Posve određivu gornju i donju granicu, odnosno sam početak pojave kao i kraj upotrebe perla te vrste na japodskom prostoru, mogu definirati tek novi zatvoreni nalazi.

Naposljetku, ostaje da se pojasni - koliko je to moguće - njihova namjena i simboličko značenje. Takve su perle većinom nošene na ogrlicama, što je dakako iziskivalo i poseban način nizanja kako bi lica bila viljiva. Osim na ogrlicama, nošene su, prema mišljenju Š. Ljubica, tako da su bile nataknute na željezne palice (možda neka vrsta skepra?), a potvrde toj pretpostavci nalazio je u tragovima željeza zamjetljivog po stijenkama rupa na perlama iz Prozora¹⁹. Za primjerak iz groba 127 J. Brunšmid je naveo, premda pod znakom pitanja, da je nađen na dršci noža. No bez obzira na to kako su perle bile nošene, one su, nedvojbeno, uz ukrasnu imale i specijalnu namjenu vezanu uz kult ili magiju. Na to ukazuju mnogobrojni elementi, počevši od principa tricefalnosti pa sve do odabira boja kojim su lica i plašt perla obojeni. Većina autora drži da su takvim perlama pridavana apotropejska svojstva, tj. da su nošena protiv uroka, zlih sila i raznoraznih nedaća²⁰. Za razliku od tog općepoznatog i usvojenog mišljenja, P. Laviosa-Zambotti prikazuje lica na perlama poistovjećuje s »božanstvom koji vlada dnevnim i noćnim svijetom i koji sve vidi«²¹. Policefalna božanstva i demoni, pa tako i ona trojka ili troglava u panteonu različitih naroda Starog svijeta nisu rijetkost²²; stoga je napokon moguće pretpostaviti da je na perlama prikazano neko od poznatih božanstava, ali neprepoznatljivo u tako stiliziranoj izvedbi. Posve je evidentno da su i lica perla obojena prema stanovitim pravilima - dva su iste, a treće je različite boje - pa stoga odabir kao i kombinacije boja nisu slučajne. Boje su u različitim religijskim ili magijskim obredima oduvijek imale važnu ulogu i svaka od njih određeno simboličko značenje²³. I u ovom primjeru svaka od njih - plava, žuta, bijela, zelena - ima određenu poruku i simboliku, ali kako je s vremenom mijenjala simbolika boja koja je k tome u

18. R. Drechsler - Bižić, Nekropola prahistorijskih Japoda u Prozoru kod Otočca, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. s. VI-VII, 1972-73, T. XIII:5, 7, T. XIV:12, T. XV:2, 3, T. XVII:6. - L. Bakarić, Grob 154 iz Kompolja, *Vjesnik Arheološkog muzejau Zagrebu*, 3. s. XXII, 1989, T. 2:6.

19. S. Ljubić, o. c., 146.

20. J. Dechelette, *Manuel d'archéologie préhistorique Célétique et galloromaine*, II/3, 1914, 1318

sq. - N. Venclova, o. c., 593. - A. Stipčević, o. c., 135 sq., s navedenom literaturom.

21. Podatak preuzela od A. Stipčevića, vidi notu 9.

22. Trikephalos; c1, *Paulv's Real - Encyklopedie XIII*, 1939, 146 s navedenom literaturom. - Vidi notu 12.

23. J. Chevalier - A. Gheerbrant, *Rječnik simbola*, Zagreb, 1987, 54 sqq.

različitih naroda zadobivala različito značenje, za većinu od njih danas nije moguće pouzdano odrediti osnovni smisao poruke, odnosno njihovu simboliku. Osim boja, i brojevi su u simboličkom sustavu imali određeno mjesto. Broj tri - u ovom primjeru apostrofiran prikazom triju lica - jedan je od svetih i tajnovitih brojeva, te je u mnogih naroda sve do danas imao osobito značenje - u obredu prinošenja žrtve, ili u inim obredima u vezi s magijom i mističnim radnjama²⁴. Uzmemo li se u obzir svi ti elementi - ikonografska sličnost s božanstvima i demonima iz mitologija različitih naroda, simbolika boja i brojeva - o perlama s prikazima lica, odnosno o njihovu simboličkom značenju i namjeni, moglo bi se stvoriti bezbroj kombinacija, no sve bi one bile lišene realnih argumenata i kretale bi se u okvirima pretpostavki i nagađanja. Upravo stoga da izbjegnemo maštovite teorije, koje istini za volju koji put i nisu naodmet, priklonili bismo se mišljenju onih autora koji ovako oblikovane perle svrstavaju među amulete sa svojstvima zaštite od uroka ili nedaća.

Naši primjerci, kako smo to istaknuli, nisu proizvod domaćih radionica, već su na područje Japoda prispjeli trgovinom. Neizbježno se stoga, ponajprije, nameće pitanje jesu li one i za Japode bile predmet za koji odgovor treba tražiti na razini simbola ili su poradi osebujna oblika i kolorističkog učinka služile isključivo kao atraktivan ukras. Uvažavajući se zapažanja Š. Ljubica da su perle iz Prozora bile nataknete na željezne palice ili J. Brunšmida da je perla možda bila na dršci noža²⁵, što im negira profanu namjenu, tad se ne može posve isključiti mogućnost da su one i za Japode imale neko od simboličkih značenja. Zašto su ih oni nosili i kakva su im svojstva pridavali - danas je gotovo nemoguće odrediti. Kad bismo i posve pouzdano znali što su perle predstavljale i čemu su služile na području na kojemu su i ponikle, to još ne znači da su u drugih naroda, pa tako i u Japoda, imale isto simboličko značenje. Naime, nerijetko se mijenjala prvobitna simbolika predmeta prenesenih iz stranih sredina tijekom vremena i na druge kulturne prostore. Perle sa tri lica u tom pogledu nisu izuzetak, to više što u kulturnoj simbolici Ilira, tako i Japoda, postoji mnoštvo simbola - sfinga, pegaz, grifon - preuzetih iz različitih kultura, simbolika kojih nam ostaje nepoznanicom²⁶. Bez obzira na neka neodgovorena pitanja, perle su same po sebi rječit dokaz trgovačkih doticaja i prodiranja materijalne i duhovne kulture iz drugih sredina na taj prostor, ali makoliko se tijekom mlađeg željeznog doba u cijelosti mogu uočiti različiti utjecaji, u japodskoj kulturi i nadalje autohtona tradicija ostaje dominantnom.

24. A. Stipčević, o. c, 150 sqq.

25. Ne bi trebalo zanemariti činjenicu da je drška bila ukrašena perlom izrađenom od lomljivog materijala; stoga se čini da nož nije bio namijenjen svakodnevnoj upotrebi, već nekoj posebnoj, vezanoj možda za kult ili magiju. Za nj nemamo izravnih analogija, ali je prema svojoj osnovnoj idejnoj koncepciji veoma nalik keltskim noževima i mačevima kojima su drške ukrašene prikazom bilo jedne ili više ljudskih glava, ci.; N. Majnarić-Pandžić, *Keltsko-latenska kultura u Slavoniji i Srijemu, Acta musei Cibalensis*, 2, Vinkovci, 1970, 29, T. XVIII:3. - L. Zachar, *Keltske umenie na Slovensku*, Bratislava 1987, T. 194-196.

26. A. Stipčević, o. c, 129 sqq.

*Crteže na T. 1:1-2; 2:1-4 izradila je A. Fortuna, a na T. 1:3-6 S. Čerkez. Najljepše im zahvaljujem.

OPIS I SADRŽAJ TABLI
VERZEICHNIS DER TAFELN

Tabla 1

Tafel 1

1 Kompolje grob 127 (Grab 127); 2 Kompolje iz uništenog groba (vernichtetes Grab); 3 Prozor iz uništenog groba (vernichtetes Grab); 4 Kompolje iz uništenog groba (vernichtetes Grab); 5 Kompolje iz uništenog groba (vernichtetes Grab); 6 Prozor iz uništenog groba (vernichtetes Grab). M 1:1.

Tabla 2

Tafel 2

1-4 Kompolje grob 127 (Grab 127). fig. 1 M 1:2; fig 2-4 M 1:1.

Karta 1

Karte 1

Karta rasprostiranja napravljena prema popisu Th. E. Haevernick i nadopunjena novim nalazima (vidi bilješku 8.).

Verbreitungskarte nach Th. E. Haevernick mit neuen Fundstellen (Anmerkung 8.).

ZUSAMMENFASSUNG
PERLEN MIT DREI GESICHTERN AUS DEM GEBIET DER LIKA

Das vollständigste Verzeichnis der Gesichtsperven hat in ihrem Beitrag Th. E. Haevernick zusammengestellt, indem sie sie nach ihren Merkmalen in 31 Gruppen eingeteilt hat.² Nach dieser Einteilung sind die zylindrischen Perlen mit zwei, drei oder vier Gesichtern in der Gruppe 6 - Röhrenperlen zusammenfaßt, zu denen sie auch einige Perlen aus der Lika zählt.³ Von 6 Perlen - 4 aus Kompolje und 2 aus Prozor - stammen alle aus zerstörten Gräbern, mit Ausnahme der Perle aus Grab 127 des Gräberfelds I. aus Kompolje.⁴ Man nimmt an, daß diese Perlen, wie auch alle anderen Perlen mit menschlichen Gesichtern, phönizischen Ursprungs sind,⁹ weshalb auch so viele von ihnen an Fundorten des Mittelmeeres und der Küste des Schwarzen Meeres gefunden wurden, wo sie sehr häufig sind. Das Gebiet von Ost und Mitteleuropa ist ebenfalls reich an Perlen dieser Art,⁸ unter welchen es neben solchen, die völlig denjenigen aus den erwähnten Gebieten gleichen, eine viel größere Anzahl von Perlen mit gewissen typologischen Abweichungen gibt.¹⁰ Solche Perlen sind wahrscheinlich in einer der lokalen Werkstätten angefertigt worden, die sich im Karpatenkessel oder am Unterlauf der Donau befanden und nach Vorbildern vom Pontus arbeiteten. Analogien für unsere Gesichtsperven finden wir in allen drei erwähnten Verbreitungsgebieten, und es ist völlig evident, daß sie nicht das Produkt einheimischer Werkstätten sind. An der Ost- und Westküste der Adria ist dieser Typ von Gesichtsperven mit keinem einzigen Exemplar vertreten, weshalb sich uns der Schluß aufdrängt, daß sie den japodischen Raum nicht über die Handelswege aus dem Mittelmeerraum gelangt sind.¹¹ Zum Unterschied von der Küste der Adria liegen am unteren und mittleren Lauf der Donau eine Reihe von Fundorten mit Perlen dieser Art, woraus wir mit Recht folgern, daß unsere Exemplare in einer der pontischen Werkstätten angefertigt worden sind, von wo sie über die gut

bekanntesten Verkehrswege entlang der Hauptverkehrsader Donau-Save zu uns gelangt sind. Auf dieser Linie wurde eine bedeutende Anzahl von Perlen zusammen mit keltischem Material gefunden, und es ist möglich, daß sie durch die Vermittlung der Kelten in den japodischen Raum gelangt sind. In diesem Fall wären die Kelten eines der letzten Glieder der Handelskette Pontus-Donau-Save. Einen Anhaltspunkt für diese Annahme finden wir nur in der keltischen Religion und Kunst. Wenn man nämlich die polykephalen Gottheiten, besonders den dreiköpfigen Gott in Betracht zieht, die in der Religion und Kunst der Kelten einen bedeutenden Platz einnehmen, dann erscheint es möglich, daß die Perlen mit drei Gesichtern, die sehr stark an ihre Gottheiten erinnern, eine Ware waren die sie kauften, und mit der sie möglicherweise auch handelten.¹²

Die einzige Perle aus einer intakten Fundstelle gehört dem Grab 127 des Gräberfeldes I. in Kompolje (T. 1:1, 2:2) an. Einen Anhaltspunkt für die Datierung des Grabes bietet eine Fibula (T. 2:1) die eine für den japodischen Raum spezifische Schmuckform darstellt. Was die Technik ihrer Ausführung anbelangt, so würde sie dem jüngsten Typ der Brillenfibeln angehören, deren langdauernde Entwicklungslinie man von der späten Bronzezeit bis gegen das Ende der jüngeren Eisenzeit verfolgen kann.^{14,15} Einige dieser Fibeln sind, wie auch unser Exemplar, von größeren Dimensionen als es sonst bei Fibeln üblich ist, weshalb man sie für ein Pectorale hält, beziehungsweise für eine Fibel welche die Brust schmückte. Man trug sie im mittleren Latène, was Funde aus einem Grab aus Prozor bestätigen,¹⁶ als real erscheint jedoch auch die Vermutung, daß sie einige Zeit auch im späten Latène in Gebrauch waren, wie auch der größte Teil des mittellateneischen Schmucks im japodischen Raum. Weil es keine intakten Funde gibt ist der Zeitraum in dem sich die Fibeln dieses Typs zu Brustfibeln (Pectoralen) transformiert haben - wobei sie dieselbe Form und dieselben technischen Details beibehielten und nur die Dimensionen sich vergrößerten - nur schwer mit Bestimmtheit festzustellen. Für die Perlen aus diesem Gebiet ist auch schwer feststellbar, wann man begann, beziehungsweise aufhörte sie zu gebrauchen, weil uns nicht bekannt ist welchem Material in den Gräbern sie beigegeben worden waren. Wenn man das Inventar des Grabes in Kompolje und die intakten Funde mit Perlen in Ost- und Mitteleuropa in Betracht zieht, dann sind wir der Meinung, daß man sie in die Zeit des mittleren Latènes datieren muß, beziehungsweise in das 3.-2. Jahrhundert vor Chr.

Zuletzt müssen wir noch versuchen, sofern das möglich ist, ihren Zweck und ihre symbolische Bedeutung zu ergründen. Sie wurden hauptsächlich als Halsbänder getragen. Š. Ljubić ist der Ansicht, daß sie auf eiserne Stäbe aufgezogen worden sind, während J. Brunšmid für die Perle aus Kompolje anführt, daß sie sich auf dem Griff eines Messers befand.^{19,4} Wie immer sie auch getragen worden sind, alles an ihnen - von dem Prinzip der Dreiköpfigkeit bis zur Wahl der Farben - weist darauf hin, daß sie neben der schmückenden auch eine spezielle Funktion hatten, die mit einem Kult oder einer Magie in Verbindung stand. Man nimmt an, daß Perlen dieser Art eine apothropäische Wirkung hatten,²⁰ ebenso aber auch, daß die Gesichter auf den Perlen eine Gottheit darstellen, die über die Tages- und Nachtwelt herrscht.²¹

Da es sich bei unseren Perlen nicht um Erzeugnisse einheimischer Werkstätten handelt, stellt sich die Frage, ob sie auch für die Japoden Gegenstände waren, die symbolische Bedeutung hatten, oder ob sie nur als dekoratives Schmuckstück dienten.

Wenn man die Angabe in Betracht zieht, daß die Perlen auf Stäbe aufgesteckt waren (vielleicht als eine Art Zepter) oder am Griff eines Messers angebracht waren, dann hatten sie eine bestimmte symbolische Bedeutung, die jetzt nicht mehr feststellbar ist. Es kommt nämlich häufig vor, daß Gegenständen die aus einem anderen Milieu stammen im Verlauf der Zeit in einer neuen kulturellen Umgebung die ursprüngliche Symbolik abhanden kommt oder verändert wird. In dieser Beziehung war das japodische Gebiet keine Ausnahme, denn die Kultsymbolik der Japoden kennt viele Symbole - Sphinx, Pegasus, Greif — die aus verschiedenen Kulturen übernommen worden sind, und deren Symbolismus uns unbekannt bleibt.²⁶ Ohne Rücksicht auf diese Fragen, die unbeantwortet bleiben, sind die Perlen an sich ein Beweis von Handelsbeziehungen und der Aufnahme materieller und geistiger Kulturgüter aus anderen Kulturkreisen. So sehr man jedoch die ganze jüngere Eisenzeit hindurch auf diesem Gebiet in der japodischen Kultur verschiedenartige Einflüsse bemerken kann, dominant blieb auch weiterhin die autochthone Tradition.

Priljeno 18. VIII. 1990.

Prihvaćeno 20. IX. 1990.

Tabla 1

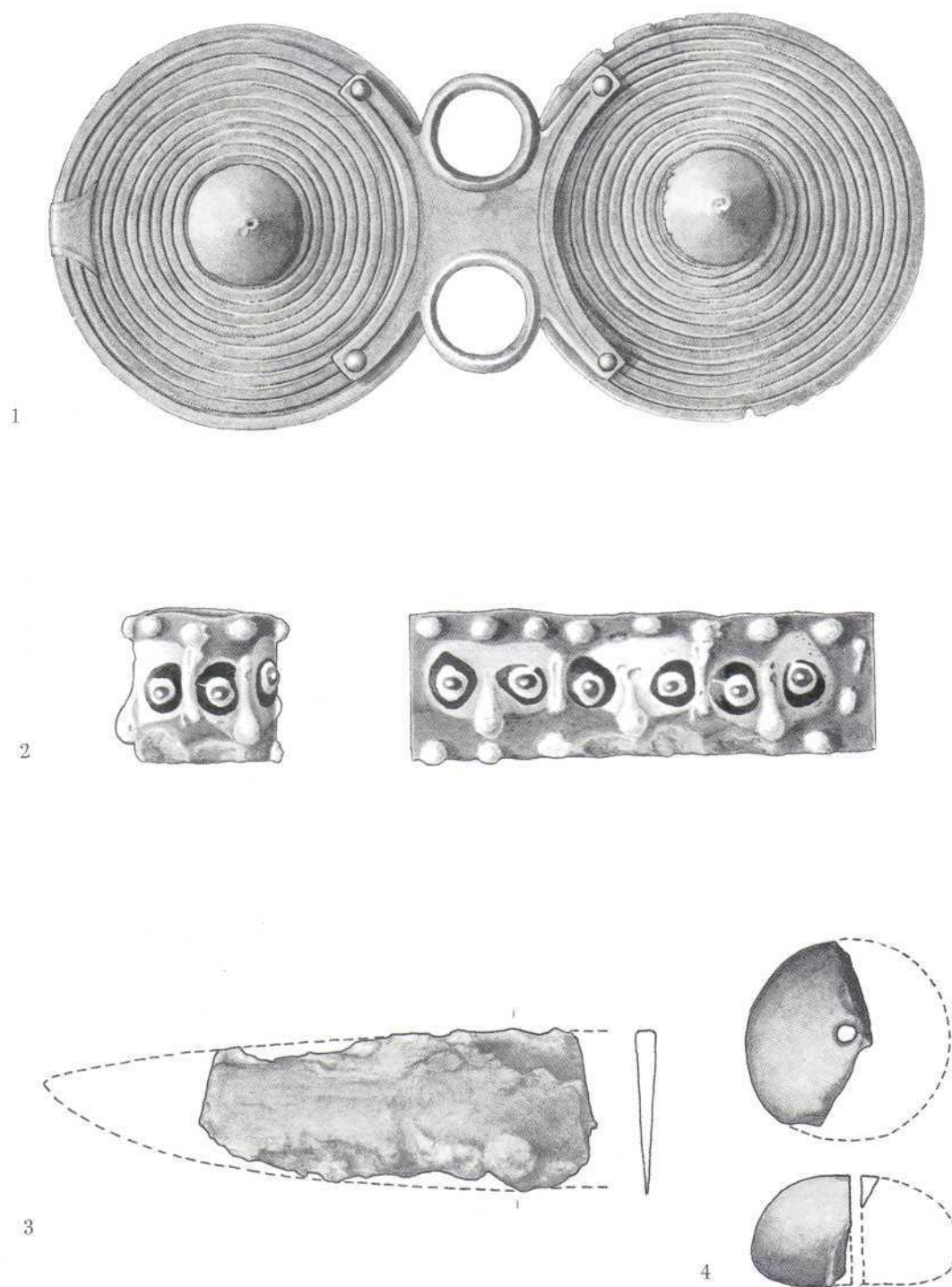

Tabla 2